
LIETUVIŲ TREMTINIŲ ŠVIETIMAS POKARIO VOKIETIJOJE

Kęstutis Pečkus

Vilniaus pedagoginis universitetas

1947 metais Tiubingene išleistoje knygoje „Tremties metai“ Lietuvos rašytojų draugijos pirmininkas poetas Stasys Santvaras rašė: „Nemažai yra pasaulio tautų, kurios didvyriškai gina savo laisvę, tačiau mūsų kovą skiriasi nuo kitų savo ... tragizmu. Lietuviai dar neturėjo kada atsikvėpti, susitelkti ir atsidėti didžiųjų vertybių kūrybai. Mes vis dar, tartum kokie panaktiniai, turim eiti sargybas ir kovoti už pagrindinę teisę – gyventi“ (1).

Išlikimo, tautinės savigarbos ir orumo ženklais buvo pažymėti visi lietuviai, Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais pasirinkę, anot kun. dr. J. Gutausko, „prievartinę tremtį“. Į ją traukdamiesi tūkstančiai lietuvių suprato, kad „į Lietuvos žemę grįžta dar labiau įnišęs klaidingomis materialinėmis idėjomis persiėmęs bolševikinis žmogus, pasiryžęs sunaikinti krikščioniškai tautinio humanizmo pagrindais išauklėtą lietuviškąją visuomenę“ (2). „Klausimais „kodėl?“ ir „kaip?“ paženklintas tremtinių lietuvių likimas. Po „kaip“ ženklu vyko šurprios odisėjos nuotykių, turį begalybę variantų. O klausimas „kodėl“ stovi be variantų, be nuotykių prieskonio (...). 1944 metų masiniame egzode į Vakarus buvo esmingesnis pasitraukimo stimulus – žmonės gelbėjo ne tikai savo gyvybę, bet ir savo sielą.“ (3)

Daugelis lietuvių tremties ir laikino gyvenimo vieta pasirinko Vokietija. „Atrodė, tiesiog likimo ironija, kad mes turėjome ieškoti prieglaudą pas mums nepalankius ir mums nieko gero nežadančius vokiečius, – rašė pedagogas P. Maldeikis. (...) Vienintelis buvo likęs motyvas pasitikėti, kad ir tokiu sunkiu metu vokiečiai neleis atvykusiems užsieniečiams badauti (...). Tik viena dar buvo viltis, kad ta nedemokratinė Vokietija ilgai nebeišsilaikys, greitai bus Amerikos ir Anglijos nugalėta ir kad tada bus galima patekti į kurį nors demokratinį kraštą su žmoniška tvarka ir su žmonišku gyvenimu.“ (4)

Pagal tarptautinės pabėgėlių globos organizacijos IRO (Internationale Refugee Organization) duomenis, 1946 m. lapkričio 1 dieną Sąjungininkų padalintos Vokietijos amerikiečių, anglų ir prancūzų zonose gyveno per 60 tūkst. lietuvių. Beveik visi 1945 m. gegužės–birželio mėn., padedant Jungtinių tautų paramos ir atkūrimo administracijai UNRRA (United Relief and Rehabilitation Administration), buvo apgyvendinti DP (Displaced Persons (tremtiniai); Sąjungininkų suteiktas vardas Vakaruose atsikūrusiems asmenims) stovyklo-

angliškai dar vadinamose *camp*s. UNRRA, o vėliau IRA uždavinys, kaip 1946 m. liepos mėn. pažymėjo lietuvių savaitraštis „Mūsų viltis“, buvo „pasiūpinti tais tėvynės netekusiais belaisviais, tremtiniais, iš koncentracijos lageriais išėjusiais, bei suteikti pirmą pagalbą badaujantiems (...)“. Šios tarptautinės organizacijos iš dalies padėjo tremtiniais lietuviams spręsti ir aktualius švietimo klausimus. Pavyzdžiui, Detmole leidžiamas „Tremties žodis“ (1946 m. liepos 6 d., nr. 14) informavo apie UNRRA organizuotą britų zonos švietimo konferenciją. Ta proga buvo pabrėžta, kad ši tarptautinė organizacija siekia „iš dalies padėti kiekvienai grupei išvystyti jos pačios švietimo programą ir ją įvykdyti, ir iš dalies pažiūrėti, kad tos programos būtų plačios, realios ir numatančios ateitį“. Po konferencijos „Mūsų viltis“ (1946 m. rugpjūčio 10 d., nr. 23–24) išspausdino straipsnį „Darbas ir švietimas – svarbiausi tremtinių uždaviniai“, kuriame buvo prisiminta, kad „(...) britų karinės valdžios ir UNRR'os vadovybės lig šiol parodė nemaža susidomėjimo tremtinių švietimu. Praėjusiais ir šiais metais buvo keli UNRR'os centro pareigūnų pasitarimai su atsakingais lietuvių atstovais (...). Jų metu mūsų atstovams buvo progos apibūdinti bei atvaizduoti lietuviškos vargo mokyklos buitį ištrėmime. Iš globėjų buvo sulaukta moralinės paramos, mūsų švietimo reikalų supratimo bei įvertinimo. Sąlygų ribose susilaukta ir konkrečios pagalbos.“

Reikia pabrėžti, kad santykiai tarp UNRRA, IRO ir Lietuvių sąjungos, Lietuvių tremtinių bendruomenės vietinių vadovų, švietimo skyrių ir švietimo valdybos įgaliotinių buvo sudėtingi. Ne visada tarptautinių karinių organizacijų atstovai suprato lietuvių norą turėti savas mokyklas, tęsti, kiek leidžia istorinės aplinkybės, tarpukario Lietuvos jaunuomenės ugdymo tradicijas. Dažnai diplomatiškai spręsti šiuos sudėtingus klausimus padėjo švietimo darbą dirbančių tremtinių lietuvių autoritetas ir patirtis.

Išskirti galėtume amerikiečių zonos karinių ir vietinių lietuvių atstovų bendradarbiavimą. Čia 1945–1946, pirmaisiais mokslo tremtyje metais, veikė 31 vaikų darželis, 46 pradinės mokyklos, 8 progimnazijos ir 10 gimnazijų, jas lankė 4826 vaikai ir jaunuoliai. Šiose ugdymo įstaigose dirbo 593 mokytojai (5). Šioje zonoje įvyko pirmieji metodiniai švietimo renginiai: visų Vokietijoje esančių lietuvių gimnazijų direktorių (1946 m. sausio 12 d.), pradinė mokyklų inspektorių (1946 m. birželio 19 d.), amerikiečių zonos progimnazijų ir gimnazijų mokytojų lituanistų (1947 m. liepos 10–11 d.) konferencijos (6). Šiems renginiams įvykti įtakos turėjo ne tik pokario sąlygomis palyginti geras susisiekimas, bet ir čia dirbusių pedagogų sumanumas ir rūpestis. Amerikiečių zonos švietimo įstaigose dirbo žinomi ir nepriklausomai gimtojo krašto mokyklai nusipelnę žmonės. Dr. J. Malinauskas, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, anot A. Paplausko-Ramūno, „įkvėpęs lietuviškajai pedagogikai gyvąją, plazdančią dvasią“, buvo švietimo valdy-

bos įgaliotiniu Bavarijai ir Regensburgo, vėliau Šeinfeldo lietuvių gimnazijos direktoriumi. Lietuvių sąjungos Hanau skyriui vadovavo dailininkas V. K. Jonynas. Čia lietuvių mokyklose dirbo poetai K. Bradūnas ir B. Bezdžionis, istorikai B. Kviklys, A. Rugytė, V. Trumpa, dailininkas A. Varnas, lituanistas J. Masilionis, buvęs Vilniaus pedagoginio instituto direktorius dr. A. Liaugminas ir kt. Hanau lietuvių gimnazijos direktoriumi dirbo buvęs Kauno aklųjų instituto, Kauno mokytojų seminarijos direktorius, daugybės pedagoginių straipsnių ir studijų autorius P. Maldeikis. Jis taip apibūdino vietinės UNRRA paramą mokyklai: „UNRR'os direktoriaus žmona (...) rūpinosi visais švietimo reikalais. Per ją gaudavome (...) lentų, vinių, kiek kreidos, kiek sąsiuviniių, pieštukų ir t. t. Greitai UNRRA paskyrė mokytojams antrą maisto davinį, išrūpino mokytojams algas (...)” (7).

Permainingas, sudėtingus lietuvių tremtinių ir karinės valdžios atstovų santykius parodo ir IRO konferencija, įvykusi 1949 m. balandžio mėn., svarsčiusi švietimo klausimus su tautinių grupių atstovais, gyvenusiais Vakarų Vokietijoje. Joje buvo pažymėta, kad „švietimo srity atskiros tautinės grupės nuveikė didelius darbus, (...) turi suorganizavę gerą švietimo schemą”. Konferencijoje kalbėjęs IRO švietimo reikalų konsultantas siūlė visoms mokykloms „unifikuoti mokslo vadovėlius ir mokyklų programas, pritaikyti jas daugiau praktiškam gyvenimui, (...) įvedant daugiau amato bei rankdarbių, kreipiant didelį dėmesį į kalbas”. Tautinių mažumų švietimo organizatorių vardu kalbėjęs lietuvis (gaila, nežinome jo pavardės). „palekojęs” už parodytą susirūpinimą, konstatavo, kad nors „UNRRA ir vėliau IRO mažai kreipė dėmesio, o kai kur net kenkė švietimo darbams, tautiniai vienetai vis tiek sugebėjo sudaryti ir vykdyti planingą švietimo darbą. Mums patiems teko spausdinti vadovėlius, parūpinti mokyklai inventorium ir kitomis priemonėmis, todėl dabar kalbėti apie aprūpinimą tautinių mokyklų vadovėliais yra jau per vėlu. Mes jų turime pakankamai. Be to, kadais UNRRA buvo susirūpinusi vadovėlių reikalu, bet tas darbas, tiek daug kai našes, mažai naudos atnešė mūsų mokykloms.” (8)

Sudėtingi ir painūs lietuvių švietimo organizatorių ryšiai su svetimšalių karinės bei vietinės valdžios atstovais neatėmė buvusiems Lietuvos mokytojams, atsidūrusiems tremtyje, ryžto tęsti prasmingas švietimo tradicijas ir ugdymoju darbu, kaip rašė Oldenburgo lietuvių gimnazijos mokytojas P. Leonas, slopinti jaunuolių „dvasinį nerimą ir giliai širdį pjaunantį tėvų nesilgesį” (7, 463).

Libiausiai mokyklų steigimo ir tremtinių švietimo klausimai rūpėjo Vokietijoje gimusioms organizacijoms – Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui (VLK'as), Berlyne veikusiai Lietuvių sąjungai, VLK'o iniciatyva įkurtai Lietuvių tremtinių bendruomenei (LTB). 1946 m. kovo 3-4 d. Hanau:

nių DP stovykloje įvykusiame LTB atstovų suvažiavime buvo priimti jos įstatai. Juose nurodyti pagrindiniai LTB uždaviniai: išlaikyti sveiką ir pajėgią tremtyje esančią lietuvių tautos dalį, saugoti gerą lietuvių vardą, rūpintis švietimu, kultūra ir socialiniais reikalais, parengti kitoms profesijoms, ugdyti tautinį lietuvių solidarumą ir demokratinę sąmonę. Suvažiavime išrinktas Vyriausias lietuvių tremtinių bendruomenės komitetas rūpinosi visais lietuvių reikalais, ypač stovyklose veikiančiomis mokyklomis ir kitais kultūriniais reikalais, rėmė Lietuvos išlaisvinimo darbą. Kaip pažymėjo P. Maldeikis, „tremtinių bendruomenės statutą paruošė VLIK'as, tačiau jo įgyvendinimu rūpinosi daugiausia jo pirmininkas M. Krupavičius. Jis tuo reikalu apvažiavo visas Vokietijoje veikusias lietuvių tremtinių stovyklas (...), siekdamas savo kalbomis stovyklose susibūrusius tremtinius padaryti glaudžiai susigyvenusiais bendruomenės nariais, sukelti juose gyvą susidomėjimą Lietuvos laisvinimu, nušviesti jiems to meto padėtį bolševikų okupuotoje Lietuvoje ir joje vykstančią žūtbūtinę kovą, stiprino juose išlaisvinimo viltį ir pasiryžimą išlaikyti lietuviybę ir jos dvasioje auklėti priaugantį jaunimą” (9).

M. Krupavičius yra vienas iškiliausių lietuvių tremtinių švietimo organizatorių, jis tarytum buvo šio darbo dvasiniu vadovu, pavyzdžiu. Daugelis to meto mokytojų žiūrėjo į jį kaip į didžiausią autoritetą, ne vienas žinojo apie jo pedagoginę ir švietėjišką veiklą Pirmojo pasaulinio karo metais Rusijoje, Voronežo lietuviškoje M. Yčo berniukų gimnazijoje. Monografijoje apie šį didį žmogų P. Maldeikis rašė: „Rusijos tremtyje jis pasirodė kaip visuomenininkas ir kovotojas dėl tautinių, religinių ir visuomeninių idealų. Jo įtaka veikė visą didelę Voronežo lietuvių koloniją ir ypač to meto įvykių jau stipriai sukrėtą savo kelio beiėškantį ir į visuomeninę veiklą besišliejantį lietuvių jaunimą.” M. Krupavičiaus veiklos Rusijoje ir Vokietijoje paralelės gana ryškios ir akivaizdžios.

1948 m. birželio 25 d. JAV kongresas priėmė Displaced Persons Act (Aktas dėl tremtinių), kuriuo leido per 300 tūkst. svetimšalių atvykti nuolat gyventi į šią valstybę. Šiuo aktu prasidėjo pokario lietuvių emigracija – ši kartą į Amerikos žemyną ir Australiją... „Vyraujant tokiam susirūpinimui emigruoti kur tik galima, jiems (lietuviams – K. P.) grėsė išsibarstymas ir nutautinimas. Sukelti juose didesniai ideologiniai atsparumai VLIK'as lietuvių tautos amžinųjų siekimų vardu 1949 m. birželio 14 d. paskelbė Lietuvos chartą, kuri nustatė pagrindines direktyvas lietuviųbei išlaikyti ir įpareigojo jų laikytis.” (9, 322) Viena jų – išseivijos lietuvių mokyklos galimybės. „Mokykla yra tautinės dvasios židinys”, todėl „kiekvieno lietuvių kilniausioji pareiga būti mokyklos rėmėju”, – nurodoma dokumente.

Šiuos ir kitus chartos principus VLIK'o pirmininkas M. Krupavičius „prilygino cementui, kuris turi sujungti visus pasaulyje pasklidusius lietuvius, tarsi

atskiras plytas į vieną patvarų pastatą – lietuviybės tvirtovę”. Tokia būti siekė ir išelvljos mokykla – dar vadinama tremties, vargo, idealizmo mokykla.

Išsaugoti istoriją

Lietuviškų ugdymo institucijų veikla pokario Vokietijoje ne vienam Lietuvos pedagogui ir švietimui neabejingam asmeniui dar nežinomas istorijos tarpsnis. Žinių apie jį randame Pasaulio lietuvių archyve, išelvljos periodinėje spaudoje ir ten išleistuose darbuose: V. Liukevičiaus parengtoje knygoje „Lietuvių švietimas Vokietijoje”, V. Čižiūno studijoje „Lietuvių švietimas tremtyje” ir kitur.

„Sunkaus tremtinių mokyklos nuveikto darbo pėdsakų” išliekamąja verte buvo susirūpinta jau pirmaisiais tremties Vokietijoje metais. Šio darbo iniciatoriumi ir kruopščiu vykdytoju buvo V. Liukevičius, tuometinis švietimo valdybos amerikiečių zonos aukštesniųjų mokyklų inspektorius. Istorinės medžiagos rinkimo klausimus svarstė pirmoji Hanau lietuvių gimnazijų vadovų konferencija (1946 m.), švietimo valdyba per posėdžius. Kiek vėliau šio darbo ėmėsi Kultūros tarnybos Istorinės medžiagos rinkimo komisija, įsteigta 1948 m. liepos mėn. Jai vadovauti buvo pakviestas šios veiklos patirtį turintis V. Liukevičius, komisijos darbe taip pat dalyvavo prof. P. Skardžius, S. Rudys, J. M. Laurinaitis ir kiti.

Komisija savo veiklos tikslus kėlė atsižvelgdama į skaudžią praeities patirtį. „Ir pirmojo pasaulinio karo metu (1914–1918) daug lietuvių išgyveno tremtinio gyvenimą. Jų daug buvo Rusijoje ir nemaža Vokietijoje. Apie jų išvargtus vargus, kultūrinę veiklą ir kt. težinome labai mažai arba nieko nežinome. Kad dabartinio tremtinių gyvenimo liktų aiškūs ir ryškūs pėdsakai, Kultūros tarnybos Istorinės medžiagos rinkimo komisija renka istorinę medžiagą ir siunčia į saugias vietas.” (10) 1948 m. komisijos darbo apyskaitoje pažymėtas jos atliktas darbas: parengtos trys knygos „Užsienio lietuvių istorinė medžiaga”, į Amerikos lietuvių kultūros archyvą siunčiami surinkti dokumentai, per spaudą nuolat krcipiamasi į asmenis ir organizacijas „parašyti veikimo istorines apžvalgas” (11).

Vokietijoje ėję lietuviški laikraščiai „Mintis”, „Žiburiai”, „Mūsų kelias”, „Lietuvių žodis” 1949 m. išspausdino minėtos komisijos atsišaukimą „Siųskime istorinę medžiagą Lietuvių tremtinių archyvui”. Jame reiškiamas pageidavimas, kad „tremtiniai, išblaškyti po visą pasaulį, laikinai apsigyvenę, laukia valandos grįžimo Tėvynei (...). Bendromis jėgomis sukaupkime didelį archyvą, kurį grįždami parsivešime į Lietuvą, kad visi pamatytų, kaip gyvenome tremtyje, ką veikėme, kaip rūpinomės Tėvynės aivadavimu, kaip jos ilgėjomės (...).” Jame nurodomos ir komisiją dominančios tremti-

nių veiklos sritys: „bėgimas į užsienį 1940 m., išvežimas darbams į Vokietiją, LTB organizacinė struktūra, repatriacija į Lietuvą, religinis gyvenimas, menas, muzika, spauda, tautinė reprezentacija, Lietuvos vadavimas etc.”. Švietimo ir mokslo klausimams skirta devyniolika pozicijų: vaikų darželiai, pradžios mokyklos, švietimo įstaigų archyvai, lietuvių kalbos vadovėliai, „iš kurių tremtinių vaikai emigracijoje mokosi kalbos”, profesorių ir mokslininkų „foto, atspausdinti darbai ir gyvenimo sąlygų aprašymai” (12).

Komisijos sukaupta medžiaga padėjo Čikagoje esančiam Pasaulio lietuvių archyvui parengti išsamius Vokietijos DP stovyklų fondus, o jos pirmininkui V. Liukevičiui 1969 m. išleisti jau minėtų tremtyje veikusių švietimo įstaigų apžvalgos knygą „Lietuvių švietimas Vokietijoje”. Tačiau jo sumanytas parengti dar ir leidinį apie švietimo valdybos, jos įgaliotinių veiklą liko neįgyvendintas. Viena iš priežasčių – popieriaus trūkumas. „Šios medžiagos spausdinimu nenorėta užimti vietos kuriam nors labai reikalingam vadovėliui atspausdinti”, – nurodė V. Liukevičius (7, 6). Minėtus dokumentus randame Pasaulio lietuvių archyve.

Komisijos surinkta ir paskelbta medžiaga, PLA esantys Vokietijos DP stovyklų fondai – neįkainojami turtai ir Lietuvos pedagogikos istorijai. Jų reikšmę minėtoje knygoje V. Liukevičius nusakė taip: „(...) kad buvusieji mokiniai, dabar jau tėvai, galėtų palikti savo vaikams liudijimą, kokiose sąlygose jie mokėsi, kad liktų dokumentas, kaip sunkiose sąlygose dirbo pasišventėliai mokytojai taip svarbų mokymo ir auklėjimo darbą (...)”. Šie dokumentai ir tremtinių „vargo mokyklose” dirbusių žmonių prisiminimai atskleidžia dar nežinomus Lietuvos švietimo aspektus.

„... Tvarkoma Lietuvos švietimo įstatymais”

1949 m. vasario mėn. Selingštade vykusiame LTB apygardų pirmininkų suvažiavime tuometinis Švietimo valdybos pirmininkas M. Židonis, aptaręs lietuvių tremtinių mokyklų būklę, nurodė ir jų egzistavimo pagrindą: „(...) nuo pat 1945 m. vasaros, kada buvo pradėtos kurti pirmosios mūsų švietimo įstaigos ir kada Lietuvių S-gos valdyba ėmėsi centralizuoti lietuvių švietimą Vokietijoje, iki šios dienos mes šildomės prie ugnelės, kurią atsivežėme į čia iš nepriklausomos Lietuvos” (5, 32). Taigi tarpukario Lietuvos mokyklų tipai, struktūra, mokytojų pasišventimas sunkiam ir garbingam darbui, mokymo programos, vadovėliai, tautiniais ir krikščioniškais idealais paremtas jaunuomenės ugdymas – neišsenkanti versmė, kuri gaivino ir į svetimus kraštus ištremtą Lietuvos mokyklą.

„Švietimo darbas tremtyje – tai mūsų džiaugsmas ir pasididžiavimas (...)”. Jo „teisiniai ir moraliniai pagrindai remiasi į Lietuvos Respublikos

įstatymus ir tradicijas” – apžvelgdama du švietimo tremtyje metus pažymėjo švietimo valdyba (13).

Pirmosios lietuvių tremtinių mokyklos Vokietijoje buvo įsteigtos 1945 m. birželio mėnesį. Šis procesas visą tą metų vasarą vyko gaivališkai, iš pat pradžių niekieno nekordinuojamas. Ugdymo institucijų tipą lėmė DP stovyklose su tėvais apsigyvenusių vaikų amžius, ten esantys mokytojai ir, kaip jau pažymėjome, tarptautinių organizacijų UNRRA, IRO ir vietinių valdžios atstovų požiūris.

Nuo 1945 m. liepos 1 d. pradėjo veikti Lietuvių sąjungos švietimo nuostatai, „Mokykloms steigti ir laikyti taisyklės”, „Lietuvių sąjungos švietimo įgaliotinių darbo taisyklės”. Tai pirmieji dokumentai, reglamentavę lietuvių tremtinių švietimą Vokietijoje. Šie dokumentai pabrėžia nepriklausomos Lietuvos mokyklos tęstinumą. Pavyzdžiui, švietimo nuostatuose (14) nurodoma, kad „lietuvių tremtinių švietimo reikalus tvarko Lietuvių sąjunga” ir jie „tvarkomi pagal Lietuvos Respublikos įstatymus”. Toliau aptariami mokyklų „steigimo ir laikymo”, „mokyklų santvarkos”, mokytojų parinkimo ir atsakomybės klausimai, mokyklų ir mokinių teisės, pedagoginio darbo priežiūra. Mokyklų struktūra buvo palikta beveik tokia pat, kaip ir nepriklausomoje Lietuvoje. Pažymima, kad tremtyje įsikūrusios mokyklos „turi tas pačias teises, kurias turėjo atitinkamos valstybinės mokyklos Lietuvoje”. Nuostatų skyriuje „Programos” apibrėžiamas ir mokymo turinys, kurio pagrindas taip pat netolimos praeities Lietuvos mokyklų mokymo programos. Dėl suprantamų priežasčių akcentuojamas svetimų kalbų mokymas, nurodoma, kad „yra privalomos dvi svetimų kalbos”: anglų ir vokiečių arba prancūzų pasirinktinai. Mokiniai, kaip nurodoma nuostatuose, gali mokytis ir visų trijų svetimų kalbų; lotynų kalba privaloma V–VIII gimnazijos klasėse. Tokiu būdu buvo pasirinktas nepriklausomos Lietuvos humanitarinės mokyklos su sustiprintu kalbų dėstymu tipas. Tačiau įgyvendinti šį siekį buvo itin sunku dėl kvalifikuotų („cenzuotų”) mokytojų trūkumo, materialinės bazės ir kitų priežasčių.

Nuostatai apibrėžia ir mokytojų statusą: dirbti šį darbą gali tik asmenys, „turį atitinkamus mokyklos mokytojo cenzą ir vardą”, jie „įgyja tokias pačias teises, kurias turėjo Lietuvos valstybinių mokyklų mokytojai”, o jų atlyginimas „tvarkomas Lietuvos Sąjungos valdybos patvirtintomis taisyklėmis”. Tačiau skurdi lietuvių tremties egzistencija ne visada leido atsižvelgti į šias ir kitas švietimo nuostatas.

Po metų, 1946 m. vasario 26 d., VLIK’as patvirtino Lietuvių tremtinių bendruomenės Statuto antrąjį priedą – naujus, išsamesnius Lietuvių tremtinių švietimo nuostatus (15). Jų premabulėje pažymima:

„Lietuvių tremtinių švietimo ir kultūros srityse daugiausia gali pasireikšti tremtinių iniciatyvos.

Gyvenamasis momentas ypatingai reikalauja profesinio išsilavinimo.

Tremtinių bendruomenės pareiga – švietimo ir kultūros darbą visomis išgalėmis paremti.

Švietimo ir kultūros darbininkai yra tremtinių gerovės ir tautos garbės įpareigoti darbe išsilaikyti su ligšioliniu idealizmu ir pasiaukojimu.”

Tremties švietimo uždaviniai formuluojami taip: „tremtinių mokykla jaunimą moko ir auklėja; mokykla tvarkoma Lietuvos švietimo įstatymais, taisyklėmis ir tradicijomis, prisiderinant prie gyvenamojo laiko reikalų; (...) auklėjimo kryptis – tautinė krikščioniška: ugdoma pagarba gerosioms tautos tradicijomis, ugdomas žmoniškumas, valstybingumas, dorovingumas, pareigingumas, blaivumas, pozityvioji iniciatyva; auklėjamai veikia visa mokykla: mokomoji medžiaga, mokytojai, mokyklos aplinka”.

Palyginus su 1945 m. švietimo nuostatais, čia randame naujų tremties pedagoginio darbo organizavimo momentų. Tolesnę švietimo raidą lėmė šios dokumento nuostatos: liuanistinės paskaitos ir kursai studijuojantiems svetimose mokyklose; mokyklos ir tėvų santykiai; bendrojo lavinimo liaudies universitetai suaugusiems; mokymo pobūdis trūkstant vadovėlių; mokytojų kursai; galimybė mokytojams burtis į profesinę sąjungą; mokinių lavinimosi ir auklėjimosi būreliai; lietuvių studentų atstovybės; tarpukario Lietuvos aukštųjų mokyklų profesorių taryba.

Daug reikšmės tolesnei lietuvių tremtinių švietimo raidai turėjo nuostatuose aptartas švietimo valdybos, švietimo skyrių, knygų leidimo komisijos veiklos pobūdis. Taigi nuo 1946 m. visi švietimo organizavimo reikalai perėjo švietimo valdybos, ne kartą vykdžiusios nepriklausomos Lietuvos švietimo ministerijos funkcijas, žinion. Ji, kaip nurodė nuostatai:

- a) steigia mokyklas ir kitas švietimo bei kultūros įstaigas;
- b) tvirtina kitų įsteigtąsias mokyklas ir švietimo bei kultūros įstaigas;
- c) skiria ir atleidžia mokyklų vedėjus, direktorius, švietimo įgaliotinius ir mokytojus; skiria ir atleidžia okupacinei zonai ar jos daliai švietimo įgaliotinius, kurie prižiūri ir vadovauja paskirtoje srityje mokymo bei auklėjimo darbui;
- d) nustato pamokų lenteles;
- e) keičia programas;
- f) nustato mokslo metų pradžią ir pabaigą;
- g) nustato mokyklų duodamų pažymėjimų formą;
- h) palaiko ryšį ir tariasi su profesorių taryba ir studentų atstovybe sprendžiant aukštojo mokslo ir studentų reikalus. Palaiko ryšį ir tariasi su profesinėmis mokytojų organizacijomis sprendžiant atitinkamų mokyklų ir mokytojų reikalus;
- i) turi knygų leidimo komisiją;
- k) prižiūri ir remia liaudies ansamblius, sporto klubus;
- m) tvarko atlyginimus mokytojams ir kitiems švietimo pareigūnams;
- n) tvarko kitus švietimo ir kultūros reikalus”.

Turėti tremties švietimo įstaigų veiklą koordinuojančią instituciją sukurta 1946 m. pradžioje Hanau lietuvių gimnazijų vadovų suvažiavime. Čia priimtoje deklaracijoje pažymima, jog suvažiavimas pageidauja, „kad lietuvių tremtinių bendruomenės santvarkoje būtų sudaryta švietimo reikalams speciali – savarakiška švietimo institucija – švietimo valdyba“ (16). Būtina pabrėžti, kad šio pirmojo tremties švietimo klausimus nagrinėjančio renginio nutarimai darė didelę įtaką švietimo nuostatomis, LTB Statuto antrajam priedui pasirodyti.

LTB švietimo valdybos funkcijos buvo perduotos jau prieš 1946 m. amerikiečių zonos Kassel-Mattenberg DP stovykloje veikusiai, bet neįregistruotai švietimo valdybai (17). Iš pradžių ją sudarė 7 asmenys, beveik visi pedagogai, tarpukaryje dirbę Lietuvos mokyklose. Pirmuoju valdybos pirmininku buvo pedagogas ir teisininkas Mykolas Židonis, mokėsis Veiverių mokytojų seminarijoje, Vytauto Didžiojo universitete, Vilniaus pedagoginiame institute, dirbęs Veisiejų, Gelvonų, Alytaus mokyklose, sugebėjęs mokytojų darbą sumaniai derinti su įvairiapuse visuomenine veikla šaulių, skautų, tautininkų partijose ir organizacijose. Joje įvairiu laiku dirbo dr. J. Bartkus, P. Gaučys, S. Jakštas, prof. dr. V. Jasaitis, A. Klemas, J. Košys, M. Krikščūnas, M. Lacytis, J. Skuodas, prof. dr. O. Stanaitis. Valdybos narių sudėtį, kaip pastebėjo V. Čižiūnas, lėmė „atsitiktinis vienu ar kitu asmenų susitelkimas stovyklose ir kas kartą suukėjusios kilnojimosi iš vienu stovyklų į kitas (juo labiau iš vienos zonos į kitą) galimybės. Tokiomis aplinkybėmis organizuoti švietimo darbą ir jam vadovauti stėjo tie žmonės, kurie buvo numatytuose centruose, čia pat „po ranka“.“ (6, 139)

Švietimo valdyba, pripažinta LTB ir VLIK'o, gavusi didesnius įgaliojimus, didžiausią dėmesį pirmiausia skyrė ugdymo įstaigų veiklos reglamentui: 1946 ir 1947 m. parengė progimnazijų ir gimnazijų darbo taisykles, pradinė mokyklų pamokų lentelę ir programas (1946 m.), svarstė vadovėlių rengimo klausimus ir kita. 1949 m. parengė švietimo valdybos darbo statutą, kurį patvirtino LTB Centro Komitetas (18). Čia nurodoma, kad Švietimo valdyba „yra kolegija, kuri LTB švietimo ir kultūros reikalus sprendžia savo posėdžiuose ir kurios nariai tiesiog vadovauja atskiroms švietimo bei kultūros darbo sritims“. Statute aptariamos valdybos narių – pirmininko, kultūros, sveikatos reikalų, pradžios, aukštesniojo ir specialaus, aukštojo mokslo skyrių vadovų – pareigos, ir pabrėžiama; kad jie savo darbe vadovaujasi „Lietuvos švietimo ministerijos atitinkamų skyrių darbo tradicijomis (...)“. Jau minėtame LTB apygardų pirmininkų suvažiavime 1949 m. švietimo valdybos pirmininkas taip apibūdino valdybos atliekamą darbą: „Švietimo valdyba ir švietimo įstaigų vadovybės tvarko mokymo ir auklėjimo darbą pagal Lietuvos įstatymus LTB švietimo Nuostatų nustatyta tvarka (...). Yra tai formaliniai įpareigojimai išlaisvintos Lietuvos valstybės ateičiai. Nešame

moralinę atsakomybę už Lietuvos mokyklos programas ir gerą vardą užsienio aukštųjų mokyklų akyse. Dar didesnė atsakomybė už savojo jaunimo auklėjimą pagal Lietuvos mokyklų tradicijas ir tautinius idealus. Švietimo Valdyba stovi to atsakingo darbo centre.” (5, 26) Kaip vėliau pastebėjo V. Čižiūnas, „švietimo organizatoriai ir veikėjai ano gyvenimo sąlygose atliko didelį, vietomis net beviltiškose aplinkybėse vykdytą, darbą” (6, 159).

Pakelti sunkią „trumpalaikės tremties mokyklinės sistemos” našta padėjo 1947 m. vasario 22 dieną Lietuvių mokytojų sąjungos atstovų suvažiavimo, vykusio Šeinfilde, įsteigta Lietuvių tremtinių mokytojų sąjunga. Jos pirmininku buvo išrinktas Hlanau lietuvių gimnazijos direktorius P. Maldeikis.

Šios sąjungos tikslas, kaip nurodo įstatai, – „jungti lietuvius tremtinius mokytojus, rūpintis jų moraliniais ir materialiniais reikalais, skatinti profesinę pažangą, kelti lietuviškos mokyklos mokslo lygį, ieškoti naujų pedagoginių metodų dirbant Nepriklausomos Lietuvos atstatymui, rūpintis visos lietuviškos bendruomenės švietimu ir kultūriniu ir atstovauti lietuviams tremtiniams mokytojams” (19). Suvažiame priimtos rezoliucijos nubrėžė Mokytojų sąjungos veiklos perspektyvas: išlaikyti pakankamą mokymo lygį, parengti visuomeninio ugdymo programą ir vadovėlių, „visuomeninio mokinių subrendimo vertinimo nuostatus”, rūpintis „mokytojų cenzo, darbo stažo ir laipsnių reikalais”, „suintensyvinti konspektų ir vadovėlių ruošimą”, rūpintis pedagogine spauda, prie Švietimo valdybos steigti Tarybą „aktualiems tremties jaunimo mokymo bei auklėjimo klausimams spręsti” (20).

Į talką lietuvių tremtinių švietimui atėjo 1947 m. įsteigtas Lietuvių Kultūros fondas, kurio komitetui priklausė L. Dovydėnas, kun. prof. S. Yla, prof. V. Žemkalnis, S. Leskaitis, V. Alantas. Tai buvo organizacija lietuvių kultūrai ugdyti, ir dar be kitų tikslų ji siekė „skatinti lietuvių švietimą, mokslą, meną ir spaudą”, steigti savo Švietimo valdybą, kuri „rūpintųsi lietuvių švietimo įstaigų steigimu, prižiūrėtų ir koordinuotų visų LKP išlaikomų mokyklų mokslą, leistų joms reikalingas knygas, vadovėlius, laikraščius ir kitas švietimo bei mokslo priemones”. Tačiau medžiagos apie LKB įsteigtas mokyklas Pasaulio lietuvių archyve nerasta.

Taigi visos lietuvių tremtinių pastangos buvo skirtos, atsižvelgiant į istorines aplinkybes ir skurdžią tautiečių egzistenciją, atgaivinti nepriklausomos Lietuvos mokyklą, jos tradicijas. Artimos praeities švietimo politikos palikimas tremtyje gyvenusiems lietuviams buvo tarsi dvasinių ir fizinių jėgų šaltinis.

Ruošiantis sugrįžti į laisvą Lietuvą...

V. Čižiūnas jau minėtoje studijoje išskyrė tris tremties mokyklos darbo komponentus – mokinius, mokytojus ir tikslą, kurio pasiekti jie susiren-

ka ir dirba. Jis pastebėjo, kad yra ir kitas, netiesioginis, darbą lemiantis komponentas – aplinka, kurioje gimsta pačios mokyklos steigimo idėja.

Jau minėjome, kad pirmųjų lietuvių tremtinių mokyklų gimimo data – 1945 m. vasara, kada jos „buvo steigiamos ten, kur susidarydavo didesnė ar mažesnė lietuvių kolonija ir atsirasdavo mokinių ir mokytojų (...)”. Kartais ką tik įsikūrusios mokyklos „likviduodavosi, nes tremtinių kolonijos nebuvo pastovios” (21). *Kiekviena Vokietijoje besikurianti lietuvių tremtinių mokykla kovojo už savo vietą DP stovykloje – laisvą kampą, rūšį, suolą, stalą, lentą, krepdus gabalėlių...*

„...Mokykla neturėjo nei suolų, nei lentų, nei rašomųjų priemonių, nei vadovėlių. Gyvas mokytojo žodis ir ištvermė buvo visas pagrindas... Barakų sienos buvo kiauros ir vėjas po klases vaikščiojo taip, kaip jam patiko. Lietaus lašai išmargindavo sąsiuvinį lapus, o grindys įtartinai linguodavo net po mažiausio mokinuko kojomis.” (Augsburgo–Haštetino pradžios mokykla. – 7, 78–79)

„Visos mokyklos mokiniai turėjo tik 8 pieštukus (...). Kreidos taip pat nebuvo, lentoje teko rašyti per karą sudaužytų gipsinių stovylėlių gabalais.” (Kempteno dr. V. Kudirkos pradžios mokykla. – 7, 129)

„Gimnazija gavo klases be jokio inventoriaus: reikėjo viską patiems susikurti. Keletą stalų (...) teko paimti iš stovyklos gyventojų kambarių. Kiekvienas aršiai kovojo dėl kiekvieno lentgalio, norėdamas pasidaryti kambarį staliuką, lovelę ar spintelę. Tokią pat kovą turėjo vesti gimnazija už kiekvieną lentgalį, suoliuką bei staliuką. Patys mokiniai atsinešė po lentą ar suolelį.” (Hanau lietuvių gimnazija. – 7, 352)

„Patalpas, kuriose teko pradėti darbą, nedrįsčiau pavadinti mokyklos klasėmis. Tai buvo mūsų stovyklos kuklių pastatų kampeliai, kuriuose niekas nebegalėjo gyventi, išskyrus peles ir senus griozdus. Viena klasę įsirengėm salėj, scenos užkulisyje, antrą garažo kampe... Ir vienoj, ir kitoj patalpoj buvo tamsoka ir ankšta. Mokytojų kambarį pasirinkome atvirame lauke po medžiu (...).” (Selingenštado lietuvių gimnazija. – 7, 506)

Panašius naujakurystės rūpesčius išgyveno be išimties visos lietuvių tremtinių mokyklos. 1947 m. šis sunkiausias lietuviškų mokyklų steigimo laikotarpis buvo taip įvertintas: „Daug organizacinio darbo įdėjome į švietimo įstaigų sukūrimą (...). Ir vis dėlto idealistinis mokytojų pasiryžimas, lietuviškas atkaklumas, organizaciniai gabumai leido mums pilnu tempu dirbti ir išlaikyti reikalingą mokslo lygį visų rūšių mokslo įstaigose.” (22)

Tokio Lietuvių sąjungos skyrių, tėvų komitetų ir mokytojų pasiaukojančio darbo dėka Vokietijoje pirmaisiais 1945–1946 m. m. veikė šios lietuviškos ugdymo institucijos (5, 28):

Zona	Vaikų darželiai			Pradinės mokyklos			Progimnazijos			Gimnazijos		
	Skai- čius	Auklė- tojai	Auklė- tiniai	Skai- čius	Moky- tojai	Moki- niai	Skai- čius	Moky- tojai	Moki- niai	Skai- čius	Moky- tojai	Moki- niai
Amerikiečių	31	49	1070	46	180	1914	8	89	342	10	275	1500
Anglų	32	52	942	51	132	1931	6	54	160	7	141	841
Viurtenbergo (prancūzų)	8	9	122	15	15	242	-	-	-	3	39	101
Iš viso:	71	110	2134	112	327	4087	14	143	502	20	455	2442

Pirmuosius mokslo metus tremtyje baigė 305 lietuviai. Tuo metu buvo įsteigta ir pirmoji amatų mokykla – Celės „Žibinto“ prekybos mokykla.

Daugiausia tokių mokyklų įsteigta 1946–1947 m. m. Po metų švietimo valdyba parengė planą, kuriuo buvo siekiama gimnazijų moksleiviams sudaryti sąlygas išmokti amato. Taip amerikiečių zonoje amato mokėsi 447, anglų – 258, prancūzų – 55 mokiniai. Mokytaisi gailestingųjų seserų, stalių, radijo technikų, kirpėjų, siuvėjų, kepėjų ir kitų specialybių. Tačiau apgailėstauta, kad „šitas specialybių propagavimas (...) didesnio sąjūdžio nesusilaukė ir palankesnių sąlygų neturėjo. Kur buvo galima naudotis vokiečių dirbtuvėmis, ten susidomėjimas buvo didesnis.“ Amatų mokymo idėją kėlė, „programas rengė, mokytojų davė ir kitokią savo iniciatyvą rodė ir darbu prisidėjo Lietuvių inžinierių tremtinių draugija“ (5, 32).

Tremtinių švietimo institucijų skaičius nuolat kito – 1948–1949 m. m. sumažėjo vaikų darželių, pradinėjų mokyklų ir progimnazijų, juos lankančiųjų ir ten dirbančiųjų skaičius. Tačiau gimnazijų buvo daugiau – tais mokslo metais 26-ose gimnazijose mokėsi 2504 moksleiviai ir dirbo 487 mokytojai (5, 28). Apskritai šio mažėjimo priežastys buvo šios: „Kai kurių mokyklų rūšių uždarymas dėl emigracijos; stovyklų suglaudinimas; (...) mokytojai, ypač darželiuose, pradžios mokyklose, dalinai ir kitose mokyklose yra suinteresuoti imti daugiau darbo, kad būtų didesnis atlyginimas“ (23).

Pirmaisiais mokslo metais beveik kiekviena tremtyje veikusi lietuvių mokykla juto vadovėlių, mokslo ir mokymo priemonių trūkumą. „Neturint lietuviškų vadovėlių, kai kuriems dalykams reikėjo naudoti vokiški, daryti užrašus ir mokiniam diktuoti, reikėjo gerai pajudinti smegenis ir paieškoti jose, kas karo audrų metu dar nebuvo išblėsę“, – atsiminimuose rašė Bambergo–Germišo dr. J. Basanavičiaus gimnazijos direktorius A. Škudzinskas (7, 254–255). Jo kolega Miuncheno–Lohengrino lietuvių gimnazijos direktorius J. Kazlauskas tęsia: „Teko pradžioje dėstyti pasikliaujant vien mokytojo atmintimi. Vėliau gauta pasiskolinti vieną kitą knygą, kažkas iš tautiečių buvo atsivežę ir vieną kitą vadovėlį. Visi dalykai buvo diktuojami mokiniam iš mokytojų paruoštų konspektų. Mokiniai gaudė kiekvieną mokytojo žodį, stengdamiesi viską užsirašyti (...). Mokiniai keitėsi iš Unnos gautą šokoladą į sasiuvinius ir pieštukus (...). Mokytojai ir mokiniai, kur užtikdami, pradėjo gabenti į gimnaziją kas žemėlapį ar kitą kokią mokslo priemonę.“ (7, 436)

Atsakingo ir sunkaus darbo aprūpinant lietuvių mokyklas tremtyje būtiniaisiais mokykliniais vadovėliais ir grožine literatūra ėmėsi švietimo valdybos Knygų leidimo komisija, įsteigta 1946 m. rugsėjo 7 dieną, tuoj pat po Lietuvių tremtinių švietimo nuostatų patvirtinimo. Minėti švietimo nuosta-

tai taip apibūdino jos veiklą: „partuošia būtinų knygų ir mokslo priemonių sąrašą, parūpina joms leidimus, leidžiant paskirsto jas atskiroms leidykloms leisti, prižiūri leidžiamų knygų kainą, paskirstymą, nustato mokesčių nuo knygos bendruomenės reikalams” (15, 3). Šiai komisijai ilgą laiką vadovavo J. Miškinis, jos nariais buvo kun. S. Bulavas, P. Razminas, J. Vaičekonis. Jų pastangomis 1945–1946 m. birželio mėn. buvo išleistos 673 knygos ir brošiūros (24). Nemažą jų dalį sudarė perspausdinti tarpukario Lietuvos mokykliniai vadovėliai. Per šį laikotarpį buvo išleisti 15 pavadinimų vadovėliai pradžios mokykloms, 17 – progimnazijoms ir gimnazijoms (5, 34). Mokykloms buvo skirtos ir kitos tremtyje išleistos knygos: J. Balio „Lietuvių tautosakos skaitymai”, V. Pietario „Algimantas”, V. Krėvės „Raganius”, „Dainavos šalies senų žmonių padavimai”, Vaižganto „Pragiedruliai”, Maironio „Pavasario balsai”, K. Donelaičio „Metai” ir kt.

Knygas tremtinių mokykloms siuntė ir įvairios JAV veikusios lietuvių organizacijos.

Kai kurios mokyklos pačios leido ir rotatoriumi spausdino vadovėlius. Štai kaip pasaulį išvydo tarpukaryje žinomo lituanisto, Regensburgo (Šeinfeldo) gimnazijos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojo J. Masilionio vadovėliai, skirti lietuvių tremtinių mokykloms: „J. Masilionis (...) iš atminties ir sunkiai gaunamų šaltinių ruošė pamokas ir jas mokiniams diktavo. Tėvų komiteto paprašytas 1946 m. vasarą perredagavo tuos užrašus ir tris lietuvių literatūros dalis, apimančias visą lietuvių literatūros kursą, einamą gimnazijoje: 1) „Lietuvių literatūros istorija”. Medžiaga lietuvių literatūros pamokoms. V–VI klasių kursas. Scheinfeld, 1946; 2) „Lietuvių literatūros istorija”. Medžiaga lietuvių literatūros pamokoms. VII klasės kursas, Scheinfeld, 1946; 3) „Lietuvių literatūros istorija”. Medžiaga lietuvių literatūros pamokoms. VIII klasės kursas. Scheinfeld, 1946. Spausdinta rotatoriumi, iš viso 372 puslapiai. Buvo išleistos kelios laidos, nes tais vadovėliais pradėjo naudotis ir kitos lietuvių gimnazijos Vokietijoje.” (25)

Panašiai Miuncheno rotoprintu buvo atspausdinta ir Švietimo valdybos įgaliojimo lietuvių kalbai amerikiečių zonoje S. Barzduko „Lietuvių kalbos gramatika”, autoriaus dedikuota „lietuviškai „vargo mokyklai” – jos mokiniams, į kurių eiles jau įstojo ir visi mano paties vaikai”. Vadovėlio pabaigoje jis tarsi apibendrinio ir sunkų tremties mokyklos vadovėlio kelią: „prof. L. Malinauskas laišku man įsakė parašyti lietuvių kalbos gramatiką. Mūsų mokyklų labai negalėjau nuo to atsisakyti. Tai paskubos darbas. Vis dėlto ši tą mokykloje turėti geriau, nei visai nieko...” (26)

Knygų leidimo komisija tvarkė Hanau esančią Švietimo valdybos centrinę biblioteką, kurią sudarė Kybartų gimnazijos bibliotekos fondai. Šios

knygos ėjo „ratu iš vienos gimnazijos į kitą, neužtrukdamos ilgiau kaip tris savaites” (27). Be to, šia biblioteka naudojosi ir „mokslo–kultūros sričių darbuotojai”, pagal finansines galimybes „ir gimnazijų bibliotekos [buvo] papildomos naujais leidiniais” (5, 34).

Paskutiniaisiais tremties Vokietijoje metais buvo konstatuota, kad „mums čia lietuviškos spaudos netrūksta”. Buvo paskelbtas vajas padėti lietuviams, esantiems „Sacharos dykumose, Indokinijos džiunglėse, Kanados miškuose, Brazilijos plantacijose”, kurie prašo „prisiūsti nors po lapelį lietuviško spausdinto žodžio, nors senos laidos lietuvišką laikraštį”, nes tie „tautiečiai trokšta savos lietuviškos spaudos daugiau negu vandens atogrąžų karštoje saulėje” (28). Lietuviškai knygai propaguoti buvo skirtas ir kitas 1949 m. vykęs vajas – „leškome 1000 tremties knygnešį” (28, 1).

Lietuvių tremtinių mokykla yra tiek verta, kiek verti joje dirbę mokytojai. Šio laikotarpio mokykla yra jų kūrinys, paremtas tautinės gyvybės išlaikymu, nepriklausomos Lietuvos švietimo idealais ir principais.

Lietuvių enciklopedija (Boston, 1955. – T. 5. – P. 158) nurodo, kad iš 1946 m. lapkričio 1 d. Vokietijos DP stovyklose gyvenusių 57 495 lietuvių 11% buvo tarpukario Lietuvos gyventojai – gydytojai, teisininkai, mokytojai. V. Čižiūnas pateikia tikslesnį mokytojų skaičių – apie 1500 (6, 147). P. Pauliukonis pažymi, kad į Vokietiją pasitraukė 341 Lietuvos progimnazijos ir gimnazijos bei 847 pradžios mokyklos mokytojai (30). „Tad būta tikrai didelio mūsų būrio. Imant senąjį mokytojų skaičiaus santykį su visais kitais krašto gyventojais nepriklausomoje Lietuvoje ir lyginant su tolygiu santykiu tremtyje, pastebime didelį skirtumą. Lietuvoje vienas pedagogas atiteko 250 gyventojų, o tremtyje vienas pedagogas teko apytikriai 55-ms tremtinių bendruomenės nariams. Taigi santykis jau nepaprastai aukštas ir švietimo darbui tremtinių bendruomenėje labai palankus, jeigu visi mokytojai būtų buvę profesionalai.” (6, 147)

Tremtyje lietuvis mokytojas, kaip „Aiduose” (1947, nr. 1) rašė prof. J. Brazaitis, buvo „iš tų Vaižganto Mykoliukų, kuriems šaukiama: – Mykoliuk, šen, Mykoliuk, ten... Ir tie Mykoliukai bėga, šoka, patenkinti, kad jie dar gali bėgti. Nežinau nė vienos kitos profesijos, kuri būtų ir Lietuvoje, ir tremtyje išlaikiusi tiek idealizmo, tiek pasiaukojimo, kaip mokytojas...”

Mokytojo vietą ir autoritetą DP stovyklų gyventojų akyse akivaizdžiai parodo šis pirmųjų švietimo tremtyje metų Kalėdinis sveikinimas: „Kada daugumas lagerio gyventojų ankstų rytą verčiasi ant kito šono saldžiam miegui, mokytojas jau ruošiasi darbui ir skuba į pamokas, neretai į šaltas ir mokyklai nepritaikytas patalpas... Kaip dažnai tas pats mokytojas maža randa visuomenės pritarimo! Kartais norima jam dar priskirti lagerio ruošos darbus. Girdi, kuo jis kitoks, ar ne tą pačią duoną valgo, kad apyvokos darbų atlikti negali.” (31)

Toks daugumos požiūris darė įtaką ir mokytojo atlyginimui, kurio jis negaudavo arba gaudavo mažą. Nors oficialiuose pasitarimuose buvo nuolat reikalaujama lietuvių mokytojų atlyginimą prilyginti vokiškų mokyklų mokytojams, tačiau per visą tremties Vokietijoje laikotarpį jį tai nebuvo atsižvelgta. „Unrros vadovybė pagal mokinių skaičių nustatė mokyklos etatus. Gimnazijos apmokamų mokytojų skaičius svyravo tarp 5–7. Etatiniams mokytojams pradžioje mokėjo amerikietiškomis cigaretėmis po 5–6 pokelius (...) per savaitę. Vėliau mokytojams mokėjo RM, o išleidus naujus pinigus – DM. Kadangi mokytojų buvo daugiau negu etatų, todėl gaunamas cigaretės ir vėliau markės dalinosi solidariai pagal pamokų skaičių”, – rašė A. Škudzinskas, Bambergo–Germišo dr. J. Basanavičiaus gimnazijos direktorius (7, 255). Ne vienos mokyklos mokytojus pirmaisiais mokslo metais rėmė mokinių tėvai, Lietuvių komitetai, parapijos. 1947–1948 metais Švietimo valdyba buvo nustačiusi „cenzuotiems” mokytojams už 1 savaitinę pamoką mokėti po 12 RM, „necenzuotiems” – po 10 RM. Tačiau pinigai dažnai vėluodavo ir tekdavo skolintis, norint mokytojams sumokėti už darbą. 1949 metais Švietimo valdyba pažymėjo, kad „tiek anglų, tiek amerikiečių zonose nepalankiai sprendžiami mokytojų etatų klausimai. Anglų zonoje bent pripažįstami visi mokiniai ir etatų duodama santykiu: 1 mokytojas 25 pradžios mokyklos mokiniams, 1 mokytojas 20-čiai gimnazijos mokinių, 1 profesorius 15 studentų (Pinnebergo universitete). Amerikiečių zonoje tepripažįstami vaikai nuo 3 iki 17 metų ir skiriamas 1 etatas 25 mokiniams. Blogiausia padėtis prancūzų zonoje, kur net pradžios mokyklų mokytojams neskiriami jokie atlyginimai, kitaip sakant, tremtiniams nesudaroma galimybė nė rašto savo gimtąja kalba pramokti.” (5, 33) Tačiau, kaip pažymėjo LTB Švietimo valdyba, „mokytojai parodo daug idealizmo ir pasiaukojimo dirbdami be atlyginimo”, nes jie „turi specialų darbingą pavidimą – esame tremtinių gerovės ir tautos garbės įpareigoti išsilaikyti su ligšioliniu idealizmu ir pasiaukojimu” (32).

Tremtyje dirbantiems mokytojams buvo keliami tokie pat reikalavimai, kaip ir nepriklausomoje Lietuvoje: „visų lietuvių tremtinių mokyklų mokytojai turi turėti atitinkamos mokyklos mokytojo cenzą ir vardą. Ypačingais atvejais Švietimo v-ba gali skirti ir neturintį reikalingo cenzo. Mokytojai savo mokslo cenžą turi pagrįsti atitinkamais dokumentais: diplomu, atestatais ir pažymėjimais. Mokytojai, kurių mokslo cenzo dokumentai karo metu yra žuvę, atitinkamų pažymėjimų reikalu turi kreiptis į Švietimo valdybą.” (32)

V. Čižiūno manymu, „bene geriausiai aprūpintos kvalifikuotais (cenzo ir stažo atžvilgiu) pedagogais buvo tremties pradinės mokyklos” (6, 147–148). Dėmesį ir rūpestį šioms mokykloms daugelis tremtyje dirbusių moky-

tojų atsivežė iš nepriklausomos Lietuvos. Ir metodinių renginių daugiausia buvo skiriama šių mokyklų mokytojams. Vienas pirmųjų – kursai lietuvių pradžios mokyklų mokytojo cenzui gauti – vyko 1946 m. spalio mėnesį. Ten mokyta tikybos, lietuvių kalbos, skaičiavimo, kraštotyros, geografijos, gamtos, muzikos, dailės, dalykų, fizinio lavinimo ir rankdarbių metodikos, skaitytos paskaitos pedagogikos, pedagogikos istorijos, psichologijos, vaiko fiziologijos, mokyklinės higienos, mokyklos administravimo klausimais, atliktos pedagoginė ir muzikos praktikos (34).

Tais pačiais metais LTB švietimo valdyba išleido „Lietuvių tremtinių bendruomenės pradžios mokyklos mokslo planus“, mažai kuo besiskiriančius nuo nepriklausomoje Lietuvoje buvusiųjų. Skiriasi tik paaiškinimai, pastabos. Štai aptarus aplinkos ir tėvynės pažinimo mokymo turinį nurodoma: „Lietuvių tremtinių mokytojas susiduria su ypatingais uždaviniais ir metodais – palaikyti atmintyje gimtojo krašto ir jo gyvenimo vaizdus, juos išryškinti, pagilinti ir išsaminti. Mūsų krašto gyvenimas teks lyginti su gyvenamojo krašto gyvenimu, mūsų tautos kultūra – su kitų tautų kultūromis. Tie palyginimai turi sustiprinti mūsų mokinių savo tėvynės ir savo tautos meilę. Tai pagrindinis visų dalykų mokytojų ir visos lietuvių tremtinių mokyklos uždavinys.“ (35, 48)

Čia pateikiama ir pamokų lentelė (35, 79), iš kurios matyti, kad didžiausias dėmesys buvo skiriamas humanitariniams dalykams:

Dalykai	Skyriai				
	I	II	III	IV	Iš viso
1. Tikyba	2	2	2	2	8
2. Lietuvių kalba	8	9	7	6	30
3. Skaičiavimas	5	6	6	5	22
4. Aplinkos ir tėvynės pažinimas	2	3	6	–	11
5. Istorija	–	–	–	3	3
6. Geografija	–	–	–	2	2
7. Gamtos pažinimas	–	–	–	3	3
8. Dailės dalykai	–	–	–	3	3
9. Rankų darbai	2	2	2	2	8
10. Dainavimas	2	2	2	2	8
11. Kūno kultūra	3	3	3	3	12
Iš viso:	24	27	28	31	110

1945 m. rugsėjo mėn. Lietuvių sąjunga patvirtino aštuonių klasių lietuvių gimnazijos pamokų lentelę (36):

Eil. Nr.	Mokomieji dalykai	Pamokų skaičius klasėse								
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Iš viso
1.	Tikyba	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2.	Lietuvių kalba ir literatūra	5	5	4	4	5	5	5	5	38
3.	Anglų kalba	5	5	4	4	4	4	4	4	34
4.	Vokiečių kalba	3	3	3	3	3	3	3	3	24
5.	Lotynų kalba	–	–	–	–	3	3	3	3	12
6.	Istorija	2	2	2	2	2	2	2	2	16
7.	Visuomenės mokslas	–	–	–	–	–	–	–	2	2
8.	Filosofijos pradmenys	–	–	–	–	–	–	2	2	4
9.	Geografija	2	2	2	2	2	2	–	–	12
10.	Matematika	4	4	4	4	4	4	4	3	31
11.	Gamtos mokslas	2	2	2	2	–	–	–	2	20
12.	Chemija	–	–	–	–	–	2	(2)	–	4*
13.	Fizika ir kosmografija	–	–	2	2	2	2	2	3	13
14.	Paišyba	2	2	2	2	2	2	1	–	13
15.	Kūno kultūra	2	2	2	2	2	1	1	–	12
16.	Darbeliai ir namų ruošą	1	1	1	1	1	1	1	1	8
17.	Muzika ir dainavimas	2	2	2	2	–	–	–	–	8**
	Iš viso	32	32	32	32	32	33	32	32	257

Kiek vėliau Švietimo valdyba, atsižvelgusi į tarpukario Lietuvos mokyklų patirtį, parengė Lietuvių gimnazijos lietuvių kalbos ir meninio lavinimo mokslo planus. Jų pastabose nurodoma: „dabartinėmis sąlygomis, 1) mokytojui ir mokiniui trūksta būtinausios literatūros, 2) nei mokytojas, nei mokinys negali susitelkti kuriamajam darbui po pamokų. Dėl to dažnai teks nuo programoje numatytos medžiagos atitolti. Teks naujos medžiagos imtis, kuri bus po ranka...“ (37).

Vadovaujantis šiomis pastabomis buvo vykdomos ir Švietimo valdybos patvirtintos pamokų lentelės. Pamokų skaičius, jų svarba mokymo procesui priklausė nuo tremčiai būdingų sąlygų – darbui parengtų mokytojų, vadovėlių ir mokymo priemonių. Humanitarinių dalykų persvara visų tipų lietuvių tremtinių mokyklose vertė ne vieną kalbėti „apie per didelį mūsų švietimo humanitarinį foną, apie per menką rūpinimąsi praktiniais specialiniais moks-

* VI ir VII kl. einama ta pati chemijos programa ir išeinama per vienus metus

** Bendram chorui 8 savaitinės pamokos.

lo dalykais... Jau siūloma mažinti lietuvių kalbos pamokas, jau reikalaujama svetimas kalbas dėstyti pradinėje mokykloje. Tokie balsai iškyla mokytojų tarybose ar mokytojų suvažiavimuose, kur apie lietuvių kalbos stiprinimą ar apsaugą dažnai net neužsimenama. Tai jau pavojingi kraštutiniai." (22; 37, 41) Ši pavojų jautė ne tik lituanistai. Štai 1947 m. gruodžio mėn. vykusi anglų zonos lietuvių kalbos, matematikos ir fizikos mokytojų konferencija konstatavo: „gyvajam lietuviškam žodžiui mūsų mokyklose skiriama per mažą dėmesio; svetimoji aplinka labai neigiamai veikia mūsų šnekamąją kalbą, o mokykla ir visuomenė rodo šiuo reikalu per mažą atsparumą". Dėl to konferencijos dalyviai kreipėsi į Švietimo valdybą: „1) atsižvelgiant į tremties mokyklos darbo sąlygas, perkelti lituanistikos mokomojo darbo svorio centrą į gyvojo (sakomojo) žodžio sritį, 2) prašyti visus kultūrininkus, o ypač mokytojus, ateiti lituanistams į pagalbą, saugojant ir ginant šnekamosios kalbos grynumą ir taisyklingumą visais atžvilgiais, 3) kviesti visus mokytojus lituanistus savo darbą koordinuoti įstojant į Lietuvių kalbos draugiją" (38).

Ši 1935 m. nepriklausomoje Lietuvoje įkurta draugija tremtyje atgimė 1947 metais. Inicijatyvinei grupei priklausę P. Balčiūnas, S. Barzdukas, J. M. Laurinaitis, I. Matusevičiūtė ir prof. dr. P. Skardžius pirmajame kreipime į lietuvius tremtinius siūlė „atgaivinti Lietuvoje veikusią Lietuvių Kalbos draugiją apytikriai tokiais pat pagrindais" ir nurodė, kad „LKD nariai galės būti tik buvę LKD nariai ir kiti lituanistai, kurie galės aktyviai prisidėti prie LKD veiklos" (39).

Steigiamasis draugijos suvažiavimas nutarė išleisti rašybos vadovėlį, „Kalbos patarėjo" antrąją laidą, „kreiptis į laikraščių redakcijas ir prašyti jas daugiau rūpintis kalbos grynumu ir rašyba, prašyti lietuvių kalbos mokytojus (...) ir kitus asmenis (...) rinkti lietuvių kalbos žodyniui žodžius, tautosaką ir užrašinėti tarminių tekstų (...)” (40).

Suvažiavimo patvirtinti įstatai skelbia, kad draugija įsteigta „lietuvių tremtinių gimtajai kalbai tobulinti ir palaikyti", ji „veikia tuose užsieniniuose kraštuose, kur yra susispietusių lietuvių ir kur jos veiklai yra legalių sąlygų". Pabrėžiama, kad draugija „jungia lietuvius kalbininkus, lituanistus ir tuos, kurie rūpinasi bendrinės kalbos kultūra, gvildena ir sprendžia gyvybinius bendrinės kalbos (...) klausimus; seka lietuvių spaudos (...) ir gyvosios kalbos raidą ir kovoja su neigiamais jos reiškiniais; įvairiomis priemonėmis (...) žadina gimtosios kalbos meilę ir pagarbą (...)” (41).

Vienas pirmųjų LKD atsišaukimų – „Susirūpinkime gimtosios kalbos likimu", kurį parengė prof. dr. P. Skardžius ir J. Laurinaitis. Jame apgailestaujama, kad „gimtosios kalbos gerbimo jausmas, kurį buvome išsiauklėję tėvynėje (...), žymiai sunyko", kad iš tremtyje leidžiamų aštuonių lietuviškų laikraščių tik „Mūsų kelias" turi nuolatinį kalbos kampelį, kad „nebeakina-

ni žmonės ima prarasti kalbinį atsparumą, lengvai pasisavina naujas svetimybės, atsigaivina priniūštus senus skolinius ir dažniau vartoja svetimias žodžių derinimo formas". Atsižaukimas kvietė jaunimą „daugiau domėtis savosios kalbos dalykais ir jos likimu“, nes, autorių nuomone, „tik kalba lemia mūsų tautinės bendruomenės ir jos atskirą narių ilgesnį ar trumpesnį amžių, (...) palaikys tautinę sąmonę“ (42).

Draugiją rėmė ir lietuvių tremtinių mokyklos, nors ir pastarosioms buvo reikalinga parama. Kultūros tarnyba 1948 m. atkreipė Švietimo valdybos dėmesį, kad i mokyklą „vis labiau skverbiaisi svetimybės, kurios labai lengvai įgyja pilietinių teisių“. Pabrėžiama, kad „skaudu klausytis, kai lietuvis be gėdos „jojuoja“, „sосуoja“, vartoja „tašes“, „tašengeldus“... Šitokie reiškiniai, juk niekam naudos neteikia, o mūsų jaunoji karta tik klimsta i bėdą (...)“ (43).

Pagelbėti mokyklai pirmiausia ėmėsi Lietuvių kalbos draugijos nariai. Ne vienas jų dirbo nepriklausomos Lietuvos švietimo įstaigose, leido vadovėlius, bendradarbiavo spaudoje. Ir tremtyje daugelis jų tęsė šį darbą.

Iškiliausias draugijos darbas – P. Skardžiaus, J. M. Laurinaičio ir S. Barzduko parengtas „Lietuvių kalbos vadovas“. Kultūros ir švietimo tarybos kreipimėsi buvo nurodyta, kad „(...) vadovas nėra nei mokyklinė, nei praktinė įprasto pobūdžio gramatika, kurią reikia „kalti“. Jo tikslas – „duoti mūsų bendrincė rašomajai ir šnekamajai kalbai taisyklingumo gaires“. Ši taryba 1948 m. priėmė rezoliuciją, kurioje nurodoma, kad šiuo leidiniu „yra kodifikuojama ligšiolinė įvairuojanti lietuvių kalbos rašyba“, todėl „nutarta įpareigoti visas lietuvių mokyklas, įstaigas, spaudą ir kitas kultūrinės institucijas jos laikytis“ (44).

Jaunimas, kartu su tėvais atsidūręs tremtyje, augo ir brendo kitomis negu nepriklausomos Lietuvos sąlygomis. „Nepriklausomos Lietuvos moksleivis ne tik naudojosi nepalyginamai geresnėms medžiaginėms mokymosi sąlygomis, bet jį supo visa sparčiai beaugančios tautinės kultūros atmosfera, kaip ir tėvynės laukų gamta“, – teigė V. Čižiūnas (6, 144). O karo ir pokario gyvenimas Vokietijoje „apvertė aukštyn kojom daug tėvynėje buvusių gyvenimo tradicijų ir dvasinių vertybių. Vertybės, kurios tėvynėje buvo absoliučiai nepajudinamos, karo įtakoje susvyravo, virto reliatyvios. Net dekalogas žmonių psichologijoje nustojo įsakomosios ir įpareigojamosios galios.“ (45) Tą pirmiausiai pajuto tremtyje dirbę mokytojai, švietimo organizatoriai, siekę apsaugoti jaunimą, kaip teigė V. Čižiūnas, nuo „bendro katilo“ filosofijos.

1947 m. LTB švietimo valdyba parengė moksleivių visuomeninio ugdymo planą tremties metams. Jų paaiškinimuose (46) pabrėžiama, kad „pozityvi asmenybė gali išaugti tik iš savo tautinės bendruomenės tradicijų. Iš antros pusės, tautinėje bendruomenėje žmogus gali naudžiausiai savo darbu pasi-

reikšti." Toliau nurodoma, kad „atsižvelgiant į nepastovų mūsų bendruomenės gyvenimą (...) visose klasėse pagal jų pajėgumą pagrindan dedame pačius aktualiausius momentus: bendruomenės idėją, tėvynės meilę, asmenybės formavimą, kultūringo elgesio ir higienos įgūdžių sudarymą, meninį, fizinį auklėjimą, ekonominio gyvenimo supratimą". Aptariami auklėjimo veiksniai, metodai ir priemonės, akcentuojama, kad „auklėjimui veikia visa mokykla, visi mokytojai, mokomoji medžiaga ir aplinka. Todėl visi mokytojai, ką jie bedarytų, mokomąją medžiagą ir darbo metodus pasirenka taip, kad jie atitiktų visuomeninio ugdymo reikalavimus ir bendrąją mokyklos auklėjimo sistemą". Švietimo valdybos teiginį, kad „auklėjimas – tai kūryba, jo į griežtus programos rėmus įstatyti neįmanoma", suprato beveik visos lietuvių tremtinių mokyklos, pasirinkusios savas, prie vietos aplinkybių ir mokyklų iniciatyvos priderintas, moksleivių visuomeninio auklėjimo formas.

Visuomeninio ugdymo tikslus kėlė ir tremtyje veikusios vaikų ir jaunimo organizacijos. Jų veiklos pobūdį reglamentavo LTB švietimo įstaigų moksleivių auklėjimo ir organizavimo taisyklės, patvirtintos 1946 m. lapkričio mėn. (47). Jos nurodo, kad „moksleivių organizavimas, turintis tikslą talkininkauti mokyklai ir padėti mokykliniam jaunimui papildyti ir pagilinti žinias bei sugebėjimus, išsilavinimą, išsiauklėjimą, tautinį bei pilietinį susipratimą, būdo bei pasaulėžiūros susidarymą, kaip pedagoginė priemonė, yra leistinas ir skaitintinas". Svarbiausios moksleivių auklėjimo formos buvo „mokinių dalykiniai, lavinimosi ir auklėjimosi būreliai" ir „moksleivių auklėjimo organizacijos". Pastarosios tęsė nepriklausomos Lietuvos organizacijų tradicijas. Populiariausi buvo skautai ir ateitininkai. Tremtyje gimė ir nauja Lietuvos moksleivių – kudirkiečių organizacija, kuri taip apibūdino savo veiklą: „lietuviai moksleiviai tremtyje, skaudžiai išgyvendami Tėvynės netekimą ir žinodami ten likusiųjų kančias, ryžtasi visas savo jaunąsias jėgas pašvęsti tautos laisvinimo darbui. Kad tinkamiau tam tautiniam-visuomeniniam darbui pasiruošus, moksleiviai veikia Vinco Kudirkos moksleivių organizacijoje, per kurią norima auklėtis, tobulintis ir savarankesnę pasaulėžiūrą susidaryti." Kudirkiečiai siekė šių tikslų: „1) auklėtis artimo meilės ir gilaus žmoniškumo dvasioje; 2) būti sąmoningais lietuviais-demokratais; 3) visur ir visomis jėgomis jungtis į lietuvių tautinį darbą; 4) giliai įsisąmoninti Vinco Kudirkos gyvenimą, darbus ir kūrybą ir persiimti jo dvasinėmis vertybėmis; 5) susipažinti su „Aušros" ir „Varpo" galdynėmis, jų veikėjų siekimais ir su lietuvių tautos kovomis dėl nepriklausomybės; 6) ugdyti savyje toleranciją ir gerbti kitų įsitikinimus; 7) kovoti su žmogaus ir lietuvių vardą žeminančiomis negerovėmis" (48). Ši ir kitos organizacijos padėjo tremtyje gyvenusiems jaunuoliams, kaip pastebėjo Švietimo valdyba, „tautiškai nepakrikti, bet laikytis vieningos

tautinės bendruomenės". Mokinių dalyvavimą organizacijose ir būreliuose rodo ši lentelė (5, 30).

Zona	Skautų	Ateitininkų	Kudirkiečių	Sporto	Teatro	Orkestro	Literatų	Muzo	Kooperatinių
Anglų	585	214	–	102	–	–	–	–	24
Amerikiečių	1094	269	7	187	27	7	19	35	–
Prancūzų	177	43	–	–	–	–	–	–	–
Iš viso:	1857	526	7	289	27	7	19	35	24

Aptardamas šiuos duomenis, 1949 m. vasario 1 d. Švietimo valdybos pirmininkas M. Židonis pabrėžė – „negausus moksleivių dalyvavimas organizacijose ir dalykiniuose būreliuose talkininkavo auklėjimo reikalams, paneigė ne vieno būkštavimus, kad tos organizacijos nesutars ir užuot auklėjusios ims vaikus demoralizuoti”.

Nuo 1948 m. rugpjūčio 5 d. įsigaliojo visuomeninės ugdymo ir mokinių visuomeninio subrendimo bei elgesio vertinimo taisyklės (49). Jų objektas – mokinių drausmingumas, tvarkingumas ir darbštumas, vertinamas „visuomeninio subrendimo prasme”. Pavyzdžiui, „drausmingumas visuomeninio subrendimo prasme vertinamas pažymiu iš mokinio įsisąmoninto valingumo, atliekant viešąsias pareigas, kurias mokiniui uždeda mokykla – patsai mokymo bei auklėjimo darbas (...)”. Tvarkingumas buvo vertinamas atsižvelgiant į mokinio ir jo daiktų išorę, elgesį, jo „mokėjimo garbingai bendrauti su kitais”, taupumo, „pinigų naudojimo, svetimo ir savo turto gerbimo bei saugojimo”. Lietuvio moksleivio tremtinio darbštumas „visuomeninio subrendimo prasme vertinamas pažymiu iš mokinio mokslo pažymių vidurkio, (...) atsižvelgiama į jo iniciatyvą ir pastangas tikslingai sunaudoti laiką tiesioginėms pareigoms, visuomeniniam darbui (aktingas visuomeniškai dalyvavimas būreliuose, organizacijose, kultūriniuose parengimuose...) atlikti, poilsiui ir laisvalaikiui organizuoti (sportas, ekskursijos)”.

Griežtai reglamentuotas lietuvių moksleivių tremtinių visuomeninio ugdymo ir subrendimo vertinimas buvo glaudžiai susijęs „su šių dienų sunkiu savo ir visos bendruomenės gyvenimu”. Siekta išauklėti dorą, sąžiningą, užsigrūdinusį tautietį „laisvam lietuvių tautos ir valstybės gyvenimui atsatatyti” (46, 6). Teisus buvo J. Girmius rašydamas, kad „ateitis mūsų mokyklai nieko gero nežada. Užuot laukus sąlygų pagerėjimo, reikia būti tikriems, kad ateityje sąlygos mūsų mokyklai milžiniškai pasunkės. Kiek apskritai bus galima ją išlaikyti, bus galima išlaikyti tik mūsų pačių (..) pastangomis.” (50)

Tremtinių mokyklos ir švietimo rūpesčiams, jaunimo ugdymo problemoms daug dėmesio skyrė pokario Vokietijoje leista lietuvių periodinė spauda. Būtinai išskirti 1946 m. liepos–lapkričio mėn. Niurtingene leistą mėnesinį pedagogikos žurnalą „Tremtinių mokykla“, kurio redaktoriumi buvo rašytojas A. Kairys. Pirmajame numeryje kreipdamasis į savo skaitytojus redakcinė kolegija rašė: „Dabartinis gyvenimas reikalauja iš kiekvieno kultūros darbininko ypatingų pastangų. Tuo labiau tokių (...) pastangų dabartis reikalauja iš mokytojo, kurio dėka pažangioji karta turės išlaikyti tvirtą tautinį charakterį ir grįžti į Tėvynę nepalaužta (...). Tebūnie „Tremtinių mokykla“ visų mokytojų ir mokinių žurnalas, o jo turinys – visų mūsų siela!“ (51)

Pasirodžiusiuose šešiuose žurnalo numeriuose buvo išspausdinti mokslo daktarų ir profesorių A. Maceinos, A. Paplausko-Ramūno, J. Gutausko, Z. Ivinskio, Z. Danilavičiaus, A. Šešplaukio, J. Girniaus, taip pat mokytojų gerai žinomų P. Maldeikio, S. Barzduko, A. Nykos-Niliūno straipsniai, ne vienas jų perspausdintas ar parašytas tarpukario Lietuvoje. „Tremtinių mokykloje“ vyravo pedagoginiai-filosofiniai, metodikos ir praktinės pedagogikos straipsniai. Čia taip pat buvo spausdinami švietimo valdybos, jos įgaliotinių aplinkraščiai ir oficialūs pranešimai. Nustojus eiti šiam žurnalui, specialaus pedagoginio leidinio lietuvių tremtinių mokytojai neturėjo.

„Tremties švietimas, emigracijai didėję, palaipsniui siaurino savo veiklos ribas ir pobūdį. Tremtinių bendruomenei retėję, mokyklos taip pat retėjo arba mažino savo darbo apimtį. Vienur stipriau, kitur silpniau veikusi tremties mokyklinė sistema aižėjo, iro ir nyko.“ (6, 159) Po kiek laiko ji atgimė kituose kraštuose – JAV, Kanadoje, Australijoje, ten, kur naujam gyvenimui telkėsi lietuviai. Iš gimtojo krašto ištremta ir Vokietijoje atgimusi tautinė lietuvių mokykla atliko didelius darbus – teikė tremtinių jaunimui mokslo pagrindus, puoselėjo tautinius jausmus ir charakterį, rengė juos ateičiai. Jų viltys grįžti į išlaisvintą Lietuvą neišsipildė. Bet lietuvių tremtinių mokytojų įskiepytą meilę ir pagarbą gimtajam kraštui, kalbai jaunimas perdavė savo vaikams ir vaikaičiams, iki šiol dirbantiems Lietuvai.

EDUCATION OF LITHUANIAN EXILES IN POST-WAR GERMANY

Summary

The 1944 mass exile of Lithuanians to the West was the act of trying to save not only the life, but the spirit as well. Most of Lithuanians chose Germany as their temporary living place. According to the data of the International Refugee Organization, in November 1945 more than 60 thousands Lithuanians were staying in part of Germany, taken over by the Western Allies.

In american zone in 1945–46 there was 31 Lithuanian kindergarten, 46 primary schools, 8 rogyrnasiums. 593 teachers worked in these educational institutions; 4825 attended them. The article analysis activities of Lithuanian educational institutions in exile. When in 1948 the US Congress adapted a Displaced Persons Act, the second wave of Lithuanian emigration started – this time to America.

Literatūra

1. Tremties metai: Lietuvių rašytojų metraštis. – Tiubingenas: Patria, 1947. – P. 5.
2. Maldeikis P. Kodėl ir kaip bėgom iš savo Tėvynės // Bėgome nuo teroro: Iš tėvynės išblokštųjų atsiminimai / Red. J. Prunskis. Čikaga, 1980. – P. 12.
3. Gliauka J. Kodėl ir kaip? // Bėgome nuo teroro... – P. 12.
4. Maldeikis P. Ten pat. – P. 13–14.
5. LTB švietimo valdybos pirmininko pranešimas LTB Apyg. Pirmininkų suvažiavime 1949 m. vasario 1 d. Selingenštadte // Pasaulio lietuvių archyvas (toliau – PLA). – F. V. – Ap. Kass. – B. 1. – Lap. 28.
6. Čižiūnas V. Lietuvių švietimas tremtyje: žvilgsnis porai dešimtmečių sukakus / Lietuvių ist. d-ja; Red. komis.: J. Dainauskas (red.), J. A. Račkauskas (red. pav.). – T. 3. – Kn. 1(9). – Čikaga, 1971. – P. 158.
7. Maldeikis P. Hanau lietuvių gimnazija // Lietuvių švietimas Vokietijoje / Red. V. Liulevičius. – Chicago, 1969. – P. 354.
8. Konferencija su tautinių centrinių komitetų ryšių karininkais, įvykusi IRO vyr. būstinėje // PLA. – F. V. – Ap. Hanau. – B. 16. – Lap. 200–204.
9. Maldeikis P. Mykolas Krupavičius // Lietuvių krikščionių demokratų sąj. – Čikaga, 1975. – P. 322.
10. Rašykime istorines apžvalgas // PLA. – F. V. – Ap. Eichst. – B. 3. – Lap. 83.
11. EMRK veikimo apyskaita Nr. 1 // PLA. – F. V. – Eichst. – B. 3. – Lap. 91.
12. Siųskime istorinę medžiagą Lietuvių Tremtinių Archyvui // PLA. – F. V. – Ap. Hanau. – B. 16. – Lap. 1–5.
13. Lietuvių tremtinių švietimo kelias: 2-ųjų metų darbo apžvalga // PLA. – Ap. Hanau. – B. 16. – Lap. 10–12.
14. Lietuvių Sąjungos švietimo nuostatai // PLA. – F. V. – Ap. LTB Šviet. v-ba. – B. 2. – Lap. 161–162.
15. Lietuvių Tremtinių Bendruomenės Statuto antrasis priedas: Lietuvių tremtinių švietimo nuostatai // PLA. – Ap. Weid. – B. 2. – Lap. 12–15.
16. Lietuvių gimnazijų direktorių suvažiavimo, įvykusio 1946 metų sausio 12–14 d. Hanau, deklaracija // PLA. – F. V. – Ap. Hanau. – B. 13. – Lap. 149.
17. USFET-ui: Liečia Lietuvių tremtinių bendruomenės švietimo reikalus // PLA. – F. V. – Ap. LTB Šviet. v-ba. – B. 2. – Lap. 1.
18. LTB Švietimo valdybos darbo statutas // PLA. – F. V. – Ap. Hanau. – B. 16. – Lap. 161–162.

19. Lietuvių tremtinių mokytojų sąjungos įstatai // PLA. – F. V. – Ap. Weisbad. – B. 1. – Lap. 1.
20. Lietuvių mokytojų sąjungos atstovų suvažiavimo rezoliucijos // PLA. – F. V. – Ap. Eichst–Rebd. – B. 2. – Lap. 1.
21. Lietuvių tremtinių švietimo būklė okupuotoje Vokietijoje 1945/46 m. m. // PLA. – F. V. – Ap. Ang.z. – B. 1. – Lap. 321.
22. LTB švietimo kryptys // PLA. – F. V. – Ap. Kass. – B. 1. – Lap. 37.
23. Amerikiečių zonos Lietuvių gimnazijų direktorių suvažiavime Augsburge pranešimas apie švietimo reikalus Britų zonoje // PLA. – F. V. – Ap. Detn. – B. 1. – Lap. 4–5.
24. Lietuvių knyga tremtyje / Sudarė Lietuvių bibliografijos taryba Meuringene Bavarijoje // PLA. – F. V. – Ap. Šviet. v–ba, – B. 1–7.
25. Kavaliūnas J. Kad jaunimas Lietuvą pažintų ir pamiltų: keletą pedagogo Juozo Masilionio sukakčių švenčiant // Pasaulio lietuvis. – 1992. – Nr. 2. – P. 22–23.
26. Barzdukas S. Lietuvių kalbos gramatika: fonetika ir morfologija. – Miunchenas, 1946. – P. 75–76.
27. Miuncheno apygardos lietuvių gimnazijų ir pradžios mokyklų vedėjų suvažiavimo, įvykusio 1945 m. II. 4 d., protokolas // PLA. – F. V. – Ap. Mön. – B. 8. – Lap. 3.
28. Visiems Miuncheno apylinkės Lietuvių tremtinių bendruomenės nariams // PLA. – F. V. – Ap. Mön. – B. 6. – Lap. 2.
29. Ieškome 1000 tremties knygnešių // PLA. – F. V. – Ap. Mön. – B. 6. – Lap. 1.
30. Pauliukonis P. Aidai. – 1967. – Nr. 9.
31. Brangūs tautos švietėjai // PLA. – F. V. – Ap. Löb. – B. 3. – Lap. 6.
32. LTB Švietimo valdybos žodis naujuosius mokslo metus pradėdant // PLA. – F. V. – Ap. Kass. – B. 1. – Lap. 233–235.
33. LTB švietimo valdybos pranešimas // PLA. – Ap. LTB Šviet. v–ba. – B. 2. – Lap. 15.
34. Kursai lietuvių pradžios mokyklos mokytojo cenzui įgyti Flensburge // PLA. – F. V. – Ap. Neub. – B. 1. – Lap. 1–3.
35. Lietuvių tremtinių bendruomenės pradžios mokyklos mokslo planai. – Wiesbaden, 1946.
36. Lietuvių sąjungos 8–nių klasių gimnazijos pamokų lentelė 1945/46 m. m. // PLA. – F. V. – Ap. LTB Šviet. v–ba. – B. 2. – Lap. 160.
37. Lietuvių gimnazijos lietuvių kalbos mokslo planas. Lietuvių gimnazijos meninio lavinimo mokslo planas // PLA. – F. V. – Ap. LTB. Šviet. v–ba. – B. 2. – Lap. 63–72.
38. Švietimo valdybai gyvosios kalbos reikalu // PLA. – F. V. – Ap. Kass. – B. 1. – Lap. 141.
39. Protokolas Nr. 1. 1946 m. lapkričio 3 d. // PLA. – F. V. – Ap. Eichst. – Rebd. – B. 2. – Lap. 79.

40. Lietuvių kalbos draugijos steigiamojo suvažiavimo, įvykusio 1947 m. vasario 8 d. Rebdorfe (prie Eichstädt), protokolas // PLA. – F. V. – Ap. Eichst. – Rebd. – B. 2. – Lap. 87–93.
41. Lietuvių kalbos draugijos įstatai // PLA. – F. V. – Ap. Eichst. – Rebd. – B. 2. – Lap. 137–138.
42. Susirūpinkime gimtosios kalbos likimu // PLA. – F. V. – Ap. Eichst. – Rebd. – B. 2. – Lap. 71–72.
43. LTB švietimo įstaigų ir švietimo skyrių vadovams // PLA. – F. V. – Ap. LTB Šviet. v-ba. – B. 2. – Lap. 59.
44. Užsiprenumeruokime Lietuvių kalbos vadovą // PLA. – F. V. – Ap. Eichst. – Rebd. – B. 2. – Lap. 15–17.
45. Dvasinis lietuvių tremtinių veidas // Aidai. – 1946. – Nr. 6. – P. 83.
46. Visuomeninio ugdymo programos reikalu // PLA. – F. V. – Ap. Schwein. – B. 1. – Lap. 6–14.
47. LTB švietimo įstaigų moksleivių auklėjimo organizavimo taisyklės // PLA. – F. V. – Ap. Schwein. – B. 1. – Lap. 40–42.
48. Lietuvių moksleivių kudirkiečių įstatai // PLA. – F. V. – Ap. LTB Šviet. v-ba. – B. 2. – Lap. 4–7.
49. LTB aukštesniųjų mokyklų visuomeninio ugdymo ir mokinių visuomeninio subrendimo bei elgesio vertinimo taisyklės // PLA. – F. V. – Ap. LTB šviet. v-ba. – B. 2. – Lap. 61–64.
50. Gimnius J. Tautinio auklėjimo problema tremties mokykloje // Aidai. – 1948. – Nr. 11. – P. 62.
51. Tremtinių mokykla: mėnesinis pedagogikos žurnalas. – 1946. – Nr. 1. – P. 1–2.